

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.10.8>
УДК 342.1

Данило Степанович **ВОЛКОВЕЦЬКИЙ**
аспірант; ТОВ Кінстеллар Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9269-2081>
e-mail: Volkovetskyi_d@ukr.net

Світлана Василівна **ВОЛКОВЕЦЬКА**
к.ю.н.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2113-4822>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ЯК ЗАСАДНИЧОГО ЕЛЕМЕНТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджено значення правової культури та правового виховання молоді у контексті розбудови громадянського суспільства в Україні. Обґрунтовано для України положення, відоме з римського права, про те, що справжня демократія досягається шляхом виконання законів. Наголошується на наявності тісного зв'язку між патріотичним та правовим вихованням молоді, які тісно переплітаються та доповнюють одне одного. Пропонуються конкретні форми організації навчального процесу з метою підвищення якості освітнього процесу, завданням якого повинно бути внутрішнє переконання майбутнього члена суспільства в тому, що лише на підставі закону та права зможемо побудувати успішне суспільство.

Ключові слова: правова культура, правове виховання молоді, громадянське суспільство, правова держава, патріотизм

ВСТУП

У роботі досліджується необхідність правового виховання української молоді, що розглядається як необхідна умова розбудови правової держави та громадянського суспільства в Україні. Це питання досліджувалося раніше в публікаціях Ю. Габермас, І. Голосніченка, Т. Мартинюк, В. Солошенко, В. Воронкової. Невід'ємним та засадничим складником демократичної держави та громадянського суспільства є правова культура кожного громадянина та суспільства загалом. Саме тому низький рівень правової культури в Україні є чи не основним фактором, що стримує або значно гальмує будь-які процеси, направлені на реформування українського законодавства, підходів до державного управління, системи взаємодії державного апарату та суспільства.

МЕТА дослідження – обґрунтування необхідності правового виховання молоді, як складника правової культури, та його вплив на формування громадянського суспільства в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Поняття правової культури охоплює погляди, цінності, переконання та моделі поведінки, які впливають на розуміння людьми права, їхній підхід до правових питань та їхню взаємодію з правовою системою. Вона охоплює рівень правосвідомості та поваги до верховенства права в суспільстві. Суспільство з високою правовою культурою характеризується громадянами, які знають свої законні права та обов'язки, довіряють правовій системі та беруть активну участь у правовій та громадській діяльності. Правова культура охоплює те, як люди сприймають закон, як вони його застосовують і як правова система формує їхнє життя.

Значення правової культури для розвитку громадянського суспільства полягає в такому:

1. *Сприяє верховенству права.* Правова культура гарантує, що громадяни поважають і дотримуються законів країни. Коли люди добре розуміють правову сис-

тему, вони з більшою ймовірністю будуть дотримуватися законів, сприяючи соціальному порядку та стабільності.

2. *Захищає індивідуальні права та свободи.* Високий рівень правової культури дає людям можливість відстоювати свої права. Поінформовані громадяни мають більше можливостей захистити себе від несправедливості, дискримінації та порушень прав людини. Такий захист прав є фундаментальним для існування здорового громадянського суспільства.

3. *Заохочує громадянську участь.* Правова культура заохочує громадян до активної участі в громадській діяльності, наприклад, у голосуванні, громадській організації та правовому захисті. Коли люди розуміють правові процеси, вони з більшою ймовірністю долучатимуться до ініціатив, що сприяють соціальному добробуту та справедливості.

4. *Сприяє соціальній згуртованості.* Суспільство з високою правовою культурою, як правило, більш згуртоване. Коли люди довіряють правовій системі у вирішенні спорів та забезпеченні правосуддя, це зменшує соціальну напругу та конфлікти, сприяючи формуванню почуття єдності та взаємоповаги між громадянами.

5. *Забезпечує підзвітність уряду.* Правова культура відіграє вирішальну роль у забезпеченні підзвітності уряду. Поінформовані громадяни більш схильні ставити під сумнів дії уряду, вимагати прозорості та оскаржувати політику, яка не відповідає суспільним інтересам. Така підзвітність є життєво важливою для функціонування демократичного суспільства.

6. *Сприяє економічному розвитку.* Стабільне правове середовище, що підтримується високою правовою культурою, є привабливим для інвесторів. Передбачувані правові системи, які захищають права власності та забезпечують виконання контрактів, мають важливе значення для економічного зростання. Правова культура сприяє створенню сприятливого бізнес-середовища, заохочуючи економічний розвиток та інвестиції.

7. *Зміцнення довіри та стабільності.* Правова культура сприяє зміцненню довіри до правових інституцій, таких як суди, правоохоронні органи та регуляторні

органи. Коли громадяни вірять у правову систему, вони з більшою ймовірністю вдаватимуться до правових засобів вирішення спорів, що сприятиме соціальній стабільності.

Ці обставини лише підтверджують настільки важливим та актуальним для українського суспільства є якісна трансформація системи правової освіти, як передумови для підвищення правової.

Сучасний етап державного розвитку України характеризується конституційно визначеними засадами побудови демократичної, соціальної та правової держави. Обравши європейську модель розвитку суспільства та демонструючи реальні кроки по її втіленню особливо протягом останніх років, українське суспільство лише підтвердило на практиці реальність задекларованих в Конституції принципів. Проте реальність виявилася далеко непростою, враховуючи недавню нашу історію та антидемократичний характер суспільства з якого вийшли всі колишні радянські республіки. Ще з римського права відомо, що «шлях до демократії лежить через виконання законів» (М.Т. Ціцерон). Так само, як й інші положення римського права «*Yusticia fundamentum regnorum*» (правосуддя – основа держави) та «*Dura lex, sed lex*» (поганий закон, все ж закон).

В цьому якраз була й залишається основна проблема для молоді української держави: суспільство не могло одразу перейти до регулювання правом, законом своїх відносин з такою історичною недемократичною спадщиною. Водночас законодавчих актів, особливо політичних заяв, навіть міжнародного характеру про формування нової правової української держави не бракувало. Яскравим прикладом цього може бути Конституція України, прийнята 1996 р. Але це зовсім не означало, що суспільство стало жити за Конституцією та законами, які конкретизують її положення. Історичний досвід посттоталітарних країн засвідчує, що потрібен певний період для переходу від тоталітаризму до реальної демократії – т.з. перехідний період. Цей період для різних країн є різним. Так, країни колишнього радянського блоку – Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина та ін., а також балтійські країни: колишні радянські республіки Литва, Латвія, Естонія пройшли його швидше. На це були історичні причини. У названих країнах були більш виразні державні традиції, у ХХ ст. вони були незалежними державами. В Україні цей процес затягнувся, що слід розглядати як наслідок багатовікової бездержавності нашого народу та пануванням імперської Росії з притаманним їй тоталітарним політичним режимом на більшій частині українських земель.

Причини є зрозумілими, але завдання полягає в тому, щоб найбільш активна частина українського суспільства усвідомила необхідність і потребу жити за законом і керуватися його нормами. Дотепер є розповсюдженим хабарництво. Особливо негативну роль в цьому відіграє українська олігархія: володіючи величезними фінансовими ресурсами, отриманими, як правило, незаконним способом, вони є гальмом не тільки економічного, але й політичного розвитку України. Не допускаючи конкуренції, що є основою вільної економіки, вони гальмують формування малого і середнього бізнесу. Маючи значні фінансові ресурси, олігархи в Україні контролюють більшість політичних партій і тим самим здійснюють політику України у своїх інтересах.

Згадуваний нами римський політичний діяч М.Т. Ціцерон говорив, що «нема потворнішої форми правління, ніж правління найбагатших». Не будемо з'ясовувати причини засилля олігархії в Україні, це виходить за межі нашого дослідження. Однак цей факт можна розглядати як результат низької політичної культури та правосвідомості українських громадян. Відомий факт, що кожний народ має ту владу, яку заслуговує. І якщо на сьогодні маємо засилля олігархічних кланів, то це лише означає, що суспільство їм дозволило. З іншого боку, якщо запитати будь-кого з громадян країни, чи згодні вони з владою олігархів, то навіть без проведення опитування можна стверджувати, що більшість громадян висловилися б негативно. А це означає за великим рахунком, що демократія (воля народу) не є визначальним чинником української політики, як це мало би бути за справжнього народовладдя.

Приведені вище міркування підсилюють думку про необхідність правової освіти у всеукраїнському масштабі. Особливо це стосується молоді, будівничих України, які найбільше зорієнтовані на майбутнє.

Правова освіта — це структурний складник освіти в Україні, процес набуття правових знань, навичок та вмінь, формування поваги до права, закону, прав, свобод та обов'язків громадянина, відповідних правових орієнтацій та оцінок, правових поведінкових установок та мотивів правомірної поведінки тощо.

Окрім загальної правової підготовки, обізнаності з правами та обов'язками громадян в демократичному суспільстві, правовою системою українського суспільства загалом, правова освіта студентської молоді повинна включатися в комплекс заходів виховного характеру. Навчання має спрямовуватися на набуття молоддю обсягу правових знань та навичок, вміння застосувати їх на практиці у реалізації своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них, як спеціалістів у конкретній сфері, обов'язків.

Освіта стає надзвичайно важливим і дійовим важелем впливу на формування інтелекту молоді людини, яка стане не тільки кваліфікованим спеціалістом, але й вільною людиною, яка володіє почуттям особистої гідності, та відповідальності. Якраз гідність і відповідальність не дозволить спеціалісту приймати чи погоджуватися з рішеннями, які йдуть в розріз з його особистими переконаннями, наприклад наносячи шкоду суспільству через негативні економічні чи екологічні наслідки.

Освіта повинна спрямовувати розвиток особи молодих людей в бік сприйняття ними демократичних цінностей та направляти їх зусилля на участь у формуванні інститутів громадянського суспільства, формування позиції негативного ставлення до неправових способів вирішення проблем. Коли ми говоримо про формування особистості, то мусимо добитися того, щоб для майбутнього спеціаліста правовий підхід до вирішення будь-якого питання чи то виробничого чи особистого характеру був внутрішнім переконанням, імперативом його поведінки. Відповідно навчальний процес повинен забезпечуватися викладачами з аналогічними підходами, небайдужими до стану освіти молоді.

Водночас варто відійти від формального викладання юридичних дисциплін до навчання, яке забезпечує ґрунтовне засвоєння правових знань на практиці. Роль викладача повинна стати зовсім іншою: викладачі повинні

тільки супроводжувати навчальний процес. На нашу думку, треба змінити сучасний підхід за якого викладач дає студентові тільки те, що знає, а не спрямовує свої знання на те, щоб зацікавити студента. Необхідно вивести на перше місце не стільки, що безпосередньо знає викладач, а те наскільки він є ефективним як педагог, який може спілкуватися, обмінюватися на рівних думками, зацікавити студента, направити його зусилля в належному напрямі. Це, зокрема, можливо за умови активної позиції студента, його особистої зацікавленості та користування ним сучасним технологічним інформаційним арсеналом.

Сучасний світ висуває дедалі більші вимоги до компетентності спеціаліста. Правова освіта – комплекс знань з того, як функціонують базові інститути держави, про фундаментальні політичні процеси участі громадян в управлінні державою. Правова компетентність потрібна сьогодні всім: і гуманітаріям, і спеціалістам технічного профілю, і всім громадянам України в повсякденному житті.

У радянські часи такі знання були не потрібні, оскільки застосовувати їх в умовах тоталітаризму було просто ніде. Розвиток демократії в Україні накладає на громадян дедалі більшу відповідальність, зокрема, зробити свій вибір на чергових президентських та парламентських виборах, до органів місцевого самоврядування, для захисту власних інтересів. Розвинена демократія передбачає широку участь громадян в управлінні державою, для цього потрібні не тільки можливості та бажання, а й знання. Те, що сьогодні знають й уміють активісти, завтра має стати загальновідомим, інакше українська демократія ніколи не буде сталою, а деякі реформи такі, як наприклад, децентралізація так і не зможуть запрацювати повною мірою. Правова освіта значиться пріоритетом у межах національної стратегії спрямування та розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 рр.

На нашу думку, система вищої освіти повинна виховувати патріотів України, освіта повинна давати можливість всебічно розвиватись студентам як молодим особистостям. В українських вишах повинні діяти різні програми для студентів, де кожен може знайти своє місце, що дасть можливість студентам розкрити свої можливості, реалізувати набуті знання. Зокрема, для організації навчального процесу необхідно:

- запровадити активні форми навчання з правових дисциплін, основними з яких є тести, ділові ігри, дебати сторін, створення практичних ситуацій із розподілом ролей, проведення науково-практичних обговорень суспільно-політичних проблем;

- розробити комплекти навчальних матеріалів, що надають змогу отримати більш ґрунтовні знання у сфері

авторського, корпоративного, інформаційного права;

- запровадити дистанційну форму навчання з правових дисциплін, що надасть змогу студентам заочної форми навчання оволодіти фаховими знаннями за допомогою телекомунікаційних систем;

- запровадити в українських вишах інноваційні моделі навчання, використовувати майстер-класи у галузі правознавства.

Основними перевагами майстер-класів є поєднання активних форм навчання із застосуванням сучасних інформаційних технологій, індивідуальної роботи, набуттям та закріпленням практичних знань та навичок.

Результатом правової освіти повинно бути насамперед внутрішнє переконання майбутнього спеціаліста в тому, що лише на підставі закону, права зможемо побудувати успішне суспільство. І наступний дуже важливий момент – україноцентричний підхід до оцінювання будь-якої ситуації, як у політиці, так і в житті загалом. Це більше світоглядна категорія. Такий підхід повинен стати невід’ємною частиною світогляду молодого українського громадянина. Він має включати в себе і глибокі знання української історії – культури, духовності українського народу у різноманітних її проявах: літературі, традиції, релігії тощо. З іншого боку, коли говоримо про внутрішнє переконання, що насправді є ключовим у правовому вихованні молоді, суттєвим є знання з області історії права. Власне римське право стало джерелом та юридичною основою сучасних європейських демократій. Наведені вище максими з римського права на сьогодні не стали ще загальновідомим атрибутом, імперативом поведінки в українському суспільстві, що відрізняє нас від розвинених європейських держав.

ВИСНОВКИ

Отже, правова культура є одним з головних чинників демократизації суспільства, що характеризує правовідомість та поведінку людини з огляду на рівень і зміст її правового виховання, соціальної активності, юридичної підготовки та загальноосвітнього рівня. Низький рівень правової культури в Україні є чи не основним фактором, який стримує або значно гальмує будь-які процеси, направлені на реформування українського законодавства, підходів до державного управління, системи взаємодії державного апарату та суспільства. Правова культура кожного громадянина та суспільства загалом досягається, зокрема, через ефективну правову освіту. Завданням правової освіти повинно бути досягнення такого рівня правосвідомості, коли кожен член суспільства дотримувався б соціальних правил поведінки та правових норм виключно завдяки внутрішній потребі та власним переконанням.

Список використаних джерел

1. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026: затв. Указом Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021.
2. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові української держави. *Право України*. 2005. № 4. 25 с.
3. Горбунов Л. Роль правової освіти в утвердженні верховенства права. *Право України*. 2006. № 4. 154 с.
4. Мартинюк Т. Розвиток поняття правосвідомості в період трансформації українського суспільства. *Право України*. 2007. № 2. С. 26-31.
5. Солошенко В. Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи / за заг. ред. А.І. Кудряченка. Київ, 2012. С. 209-215.
6. Волковецька С.В. Деякі аспекти формування правової культури студентів. *Філософські та правові аспекти формування*

гуманітарно-комунікативної культури фахівців нафтогазової галузі: внутрішньоуніверситетська науково-методична конференція» (24 травня 2016 р., Івано-Франківськ). 2016. С. 10-11.

7. Волковецька С.В. Правове виховання молоді в дусі патріотизму – необхідна умова успішної української державності. *Загально-філософські, психологічні та юридичні проблеми у здійсненні правової допомоги населенню України: матеріали Всеукраїнської наук. інтернет-конференції*. Івано-Франківськ, 2017. с. 62-68.

8. Іваній О.М. Правова освіта як засіб формування громадянського суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2016. № 22. pp. 42-45.

9. Мурашин Г.О. Шляхи вдосконалення правової освіти молоді в Україні. *Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь: наукові праці та матеріали конференції*. Київ, 2001. Вип. 1. С. 674-676.

10. Шемшученко Ю. Правова освіта молоді як фактор українського державотворення. *Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь: наукові праці та матеріали конференції*. Київ, 2001. Вип. 1. С. 44-45.

References

1. The National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2021-2026: approved by Decree of the President of Ukraine dated 27.09.2021 No. 487/2021 (in Ukrainian).

2. Holosnichenko I. Legal awareness and legal culture in the development of the Ukrainian state. *Law of Ukraine*. 2005. No. 4. 25 p. (in Ukrainian).

3. Horbunov L. The role of legal education in establishing the rule of law. *Law of Ukraine*. 2006. No. 4. 154 p. (in Ukrainian).

4. Martyniuk T. Development of the concept of legal awareness in the period of transformation of Ukrainian society. *Law of Ukraine*. 2007. No. 2. pp. 26-31. (in Ukrainian).

5. Soloshenko V. Historical experience of the establishment of civil society institutions in European countries / ed. A.I. Kudriachenko. Kyiv, 2012. pp. 209-215. (in Ukrainian).

6. Volkovetska S.V. Some aspects of the formation of legal culture of students. *Philosophical and legal aspects of formation of humanitarian and communicative culture of specialists in the oil and gas industry: Intra-university scientific and methodical conference* (May 24, 2016, Ivano-Frankivsk). Ivano-Frankivsk, 2016. pp. 10-11. (in Ukrainian).

7. Volkovetska S.V. Legal education of youth in the spirit of patriotism is a necessary condition for successful Ukrainian statehood. *General Philosophical, Psychological and Legal Problems in Providing Legal Aid to the Population of Ukraine: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference*. Ivano-Frankivsk, 2017. pp. 62- 68 (in Ukrainian).

8. Ivanii O.M. Legal education as a means of forming civil society. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence*. 2016. № 22. pp. 42-45. (in Ukrainian).

9. Murashyn H.O. Ways to improve legal education of youth in Ukraine. *Sociocultural factors in the development of the intellectual potential of Ukrainian society: scientific works and materials of the conference*, Kyiv, 2001. Issue 1. pp. 674-676 (in Ukrainian).

10. Shemshuchenko Yu. Legal education of youth as a factor in Ukrainian state formation. *Sociocultural factors in the development of the intellectual potential of Ukrainian society: scientific works and materials of the conference*, Kyiv, 2001. Issue 1. pp. 44-45. (in Ukrainian).

Danylo VOLKOVETSKYI

postgraduate student; LLC Kinstellar Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9269-2081>

e-mail: Volkovetskyi_d@ukr.net

Svitlana VOLKOVETSKA

PhD in Legal Sciences

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2113-4822>

SOME ASPECTS OF LEGAL EDUCATION AS A FUNDAMENTAL ELEMENT OF CIVIL SOCIETY

The paper examines the need for legal education of Ukrainian youth, which is considered as a necessary condition for real democracy and the development of a successful Ukrainian state. Education becomes an extremely important and effective key factor of influence on the formation of intelligence of a young person who will become both a qualified specialist and a person with a sense of personal dignity and responsibility. Education should direct the development of a student's personality towards the perception of democratic values and direct his/her efforts to participate in the formation of civil society institutions, the formation of a position of negative attitude towards the wrong ways of solving problems.

Legal education is a structural component of education in Ukraine, the process of acquiring legal knowledge, skills and abilities, forming respect of law, legislation, rights, freedoms and responsibilities of a citizen, relevant legal orientations and assessments, legal behavioural attitudes and motives for lawful conduct, etc.

In addition to general legal training, awareness of rights and obligations of citizens in the democratic society, and the legal system of Ukrainian society as a whole, the legal education of students should be included in the complex of educational activities. The training should be aimed at gaining by students the level of legal knowledge and skills, the ability to apply them in practice while exercising their rights and freedoms, as well as the performance of duties entrusted to them as specialists in a particular field of responsibilities.

Keywords: legal culture, legal education of youth, civil society, rule of law, patriotism